

ЕТИМОЛОГИЯ НА ДУМАТА „КОТОМАН” – ГОЛЕМЕЦ И ФАМИЛИЯТА КОТОМАНОВ(И) – ПОНЯТИЯ ОТ КУМАНСКИ ПРОИЗХОД

Ж.Войников

Думата *котоман* – богат човек, големец, чорбаджия, богаташ (Македония, Кратовско, Прилеп, Дебър), Алексинац (бившо българско Алексинци в Моравско), Косово, Сирничка жупа, и производното и фамилно име *Котоманов(и)* (среща се предимно в Пловдив, Русе, Варна, Шабла) нямат убедителна етимология според БЕР. Цитира се обяснението на П.Скок който свързва косовската диал. дума с турското *kotoman* — *kodaman*: 1. velik, krupan (голям, едър), 2. glavag (главатар, водач). Суфиксът *-man* е турски словообразователен, чрез който се е образувало името *Karaman* < *kara* – черен + *-man* – с усилващо значение, „много черен” както и названието на погърчени хора от негръцки произход „гъркомани” – гърчеещи се, т.е. повече гърци от истинските гърци, или *тюркмени* – истински тюрки. Към казаното от Скок може да добавим още „сърбомани” и „туркомани”, респ. сърбеещи се и турчеещи се (българи). (БЕР-2,стр.678),(PS-ERHSJ-2,стр.171) Абдулах Шкалич посочва изходната турска форма като *kosaman*, заета в сърбохърватски като *kođaman* (коджаман) със значение velik, krupan (голям, едър). Освен нея се срещат и близкородствените думи *kođza* – старец, *kođabaši* – старейшина, от турското аналог. *kocabaşı*, *kođamiti* - velik, krupan (голям, едър). (AS-TSHJ,стр.411) Тези турцизми се срещат и в български *коджа* – много, доста, *коджамити* – доста голям, *коджабашия* – старейшина, главатар, *Коджаманов(и)* – фамилно име, все производни на турското *koca* (*kođza*) – голям, старши, което се смята за персийска заемка, аналог по значение *хога* – старши, учител, мъдър, което е дало и бълг.турцизъм *ходжа* – ислямски свещеник, имам. (БЕР-2,стр.516-517) Или с други думи, *котоман* не може да бъде османотурска заемка, тъй като би трябвало да очакваме формата *коджаман*.

Както се вижда *котоман/Котоманов(и)* е разпространена изкл. върху българската езикова територия: в Източно и Южно Косово населението е от български произход, но рано приело сърбоманско самосъзнание поради въздействието на Печката патриаршия в 16-18 в., в Сирнич населението и днес има спомен за български произход, а в Алексинци българското съзнание е съществувало до 1833 г. когато градът е окупиран от Сърбия, а споменът за български произход у населението съществува до Първата световна война.

Оказва се че извън Балканите фамилията *Котоманов(и)* е разпространена в различни части на Бесарабия, Русия и Беларусия. В Бесарабия, в Тараклия е фиксирано името на Иван Манов *Котомана* който е изселник от България. В Русия и Беларусия името няма връзка с български изселници (вж. блога на Александър Котоманов от Петербург който се интересува от произхода на фамилията си: <http://alex.kotomanov.com/author/admin/>). Проф. Александра Сперанская също изследва произхода на фамилиите *Котоманов*, *Кутоманов*, *Кудоманов* («Российская газета» – Неделя №4838 от 29 янв. 2009 г.: <http://rg.ru/2009/01/29/superanskaja.html> Професор Александра Суперанская о фамилиях *Кодоманов* и *Кутоманов*) Тя посочва че името Кодоман се среща в руските документи (църковни календари) от 18 в. Според В.И.Даль произлиза от глагола «кадомить» - скитам се, бродя. Той предполага съществуването на нефиксирана в речниците диал. дума «кадоман» - скитник, което да е основа за получаване на съотв. фамилия.

Сперанская посочва че е съществувало руско женско име *Катаманя*, явно производно на *Котоман*. В Беларусия се среща фамилията Кодоманови, а в Белгородска обл. *Кутоманови*, посочва разпространението на името и в България, вкл. и формите *Кадманов(и)* в София и *Кадмонов(и)* в Плевен. Фамилията *Котоманови* е разпространена още в Бурятия, Улан-Уде, Вологда, Сургут, Толяяти. (сред рускоезичното население).

Като етимология предполага тюркски произход от „кут” – щастие, благополучие и „аман” здрав, силен, благополучен в татарски и казахски.

Може да допълним че в Турция, в гр. Караман е съществувала махала *Кодоман* (в документ от 1791 г.)

Предивид присъствието на тази дума в българските диалекти, както и разпространението и (западната бълг.езикова територия и североизточна България) може да се насочим към евентуален предтурски кумански произход. В т.нар. „Урумски словник“ Ал.Гаркавец посочва куманската (половецка) дума *kötər* – издигам се, в казахски *köteru* – издигам, се, възвеличавам, прославям се, провъзгласявам се, в татарски *kötyrö* – издигам се, преодолявам, утвърждавам, прославям. (АС-ТРС) В пратюркски **Kod-*, **Kodur-*, древнотюркски *qodī* – силен, караханидски *qod/ur*, якутски *xot*, долгански *kot* – преодолявам, утвърждавам, чувашки *xütě*, *xütěle* – защитавам, отбранявам, отстоявам. (ИА-УСЧЯ) В японски *kota/e* – издържам, изтъпявам. Явно този корен стои твърде близко по произход до прототюркски *Kadīr, древнотюркски *qadīr*, хакасски *xazīr*, шорски *qazīr*, тувински *xadīr*, киргизки, башкирски, балкарски *qajīr*, якутски *xatārīj*, чувашки *xytar* – смел, твърд, дързък, жесток, в протомонголски, съвр.монголски *keder, калмикски *kedr*, бурятски, халха-монголски *xeder* – смел, упорит, в ТМ-езиците, улчийски *qāda*, манджурски, орокски *qadaraqū*, нанайски *qadaraqo* – смел, храбър, старателен, старояпонски *kīti, съвр.японски *kītsū* – смел, храбър, твърд, суров, протоалтайска форма **kādī(rV)* – смел, храбър, твърд. (S-AE),(ДТС,стр.452)

Така че в езика на куманите явно е съществувала думата **köt/kötyr* – силен, славен, утвърждаващ се, което вероятно е и в основата на името *Котян* – известен кумански вожд, или *Коте*, *Котин* – български имена от кумански произход, както и на босненското име *Котроман*, което стои в основата на последната босненска династия **Котроманичи** (Котроманићи) (1250-1463 г.).

Думата **котоман** е образувана от кипчакското *кот* (*köt) – силен, утвърждаващ се и *ман* – суфикс с усиливащо значение, произведен на тюркското (и в чувашки) *mān – голям. Куманският (половецки) произход обяснява разпространението на името в Русия и бившите и владения (Белорусия). Частицата –*ман* се използва широко в тюркските езици, вкл. и чувашки и за образумане на лични имена, но при прабългарските по произход имена, тя не е позната.

Търсенето на паралели с името на персийския ахеменидски владетел *Кодоман* или Дарий III, победен от Александър Македонски не са реалистични. *Кодоман* е сатрап на Армения (преди да стане цар и приеме името Дарий) а името му означава шлемоносец от перс. *xaoda* – шлем.

Използвана литература:

(БЕР-2) – Български етимологичен речник, том-2, под ред. на В. Георгиев . С. 1979 г.: http://www.kroraina.com/knigi/ber_2/index.html

(ДТС) – – Древнетюркский словарь. Ленинград. 1969 г.: <http://altaica.ru/LIBRARY/dts.htm>

(ИА-УСЧЯ) – И.Андреев. Учебный чувашско-русский словарь. <http://altaica.narod.ru/v-turks.htm> и <http://yumah.ru>

(РС-ТРС) – Р.Сабилов. Татарско-русский словарь (около 4.000 слов): <http://tatar.com.ru>

(AS-TSHJ) – A.Škalič. Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Sarajevo. 1966.

(PS-ERHSJ-2) – - Petar Skok . Etimologijski rjecnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. kn.-3 (ponii' -Z). Zagreb. 1973.: <http://www.kroraina.com/knigi/skok/skok.html>

(S-AE) - Altaic etymology. S. Starostin. Copyright 1998-2003. Это этимологический словарь алтайских языков, над которым группа исследователей - С.Старостин, А. В. Дыбо, О. А. Мудрак и И. Шервашидзе - работает уже около четырех лет. Эта база данных содержит большое количество еще довольно сырого материала, который мы надеемся отполировать в финальном издании. Однако мы готовы выставить этот материал на всеобщее обозрение, чтобы последние достижения алтаистики стали общедоступными. - www.starling.rinet.ru